

**Horo, horo bramborová,
má panenka není doma,
není doma, je na poli,
vykopává tam brambory.**

(Z Tábořska)

Podzim byl dobou kopání brambor, neboli zemáků. Brambory byly kdysi významnou plodinou, každodenním chlebem, který se jedl i několikrát za den. Podzimní sklizená pole, zkracující se den, závan chladu a vlhka věští již nadcházející zimu. Teplo léta si ještě můžeme připomenout na obraze jihoslovanského naivního malíře, na kterém vidíme výjev krajiny a kravské vozy dopravující domů bohatou úrodu dýní. Obraz je v teplých barvách podzimu, kravičky právě jdou přes potok, kde se brodí i hospodář, jenž pomyslně jako svatý Kryštof přenáší na zádech dítě. Vzadu „jistí“ úrodu babička v šátku, která nese dýni, snad spadlou z vozu. Kolem jsou vidět četná kukuřičná pole, jak lze očekávat na slunném jihu Evropy. Z obra-

zu dýchá teplo plodů a sklizně, které nás budou zahřívát v zimních měsících.

V podzimním čísle Zpravodaje se věnujeme obsáhle sklizni. Zatímco semenné rostliny byly zpravidla sklizeny již během léta, v podzimu a pozdním podzimu přichází na řadu sklizení dvouletých zelenin na uložení a přezimování do příštího roku. Podrobně si ukážeme, jak při uchování starých odrůd vybírat rostliny vhodné na osivo i možnosti jejich skladování do jara. Vše doprovázeno početnými obrázky z gengelského archivu.

Školní četbu, kterou jsme brali většinou jako nutnost a povinnost, si dnes již dobrovolně oživíme v příspěvku věnovaném meruňce. Teprve s odstupem času lze vychutnat odkaz a poselství zachycení naší vesnické kultury a národní povahy, ale i vybrat do Zpravodaje popis kulturních druhů rostlin, které nás každodenně obklopují, a ukázat také vztah člověka k nim.

V závěru se krátce věnujeme historii měsíčníku Bio, který začal vycházet již v roce 1997. Od počátku se vedle hlavního ekologického zemědělství, bio-

potravin a trvale udržitelného života věnoval také uchování starých a krajových odrůd. Byl tak předchůdcem dnešního Zpravodaje, který začal vycházet v roce 2018. V letošním roce byla oskenovaná všechna stará čísla Bio od roku 1997 až do roku 2003, přibyla k dostupným číslům od roku 2004 do současnosti, archiv Bio je tak úplný.

Starší články biodiverzity si připomeneme ukázkou z července roku 1998.

P. Dostálek

Obrázek a foto – archiv Gengelu

Brambory se dříve kopaly ručně v září a říjnu.

Výjev jihoslovanského malíře Milana Generaliće z roku 1995 ukazuje svážení dýní na pozadí malebné podzimní krajiny.

Obsah 5/2022

Podzimní úvodník	1
Sklizeň, výběr a uložení dvouletých druhů na semeno přes zimu	2–7
Kvašení křenu	7
Rozsévání s ozubeným kolem	8–9
Rád ju mám	9–11
Srovnání česneků s ponechaným květenstvím i s květenstvím vylamovaným	12–13
Stará čísla měsíčníku Bio převedena do elektronické podoby	14
Příloha: Biodiverzita červenec 1998	

Sklizeň, výběr a uložení dvouletých druhů zeleniny na semeno přes zimu

Dlouhá řada našich běžných zelenin jsou druhy botanicky dvouleté. Z běžného, jednoletého pěstování na jídlo je známe jen v podobě konzumních částí – kořenů mrkve, bulv celeru, hlávek zelí apod. Jestliže z nich ale chceme získat osivo, musíme je přezimovat a pěstovat i druhým rokem, kdy vykvetou, dokončí svůj životní cyklus a přinesou nám semena.

Pěstování dvouletek na osivo je v prvním roce podobné jako při běžné kultuře na konzum. Cílem je získat zdravé, odrůdově typické, dobře vyvinuté rostliny na přezimování. Aby nebyly rostliny na přezimování zbytečně příliš velké, tak je **pro semenářské účely někdy vyséváme a vysazujeme o něco později než obvykle**. Nepotřebujeme totiž úplně největší jedince. Mladší rostliny jsou vitálnější a lépe se přezimují do druhého roku. Obří, přerostlé rostliny jsou již často méně životaschopné, častěji se kazí, navíc mnohdy už praskají, jsou uvnitř duté apod. a pro semenářství tedy nevhodné. Naopak ale příliš mladé rostliny, u nichž nejsou dostatečně a zřetelně vyvinuté odrůdové znaky, nemusí být pro osivaření a uchování starých a krajových odrůd též úplně vhodné.

Šetrná sklizeň je předpokladem dobrého uchování do druhého roku. Sklizeň kořenové petržele na podzim za pomoci rýče.

Šetrná sklizeň – předpoklad úspěšného přezimování

K uložení sklízíme dvouleté zeleniny podle polohy pěstování a druhu plodiny obvykle v říjnu nebo až v listopadu. Obecně vždy spíše později, abychom zkrátili dobu přezimování, která může být u řady druhů poměrně obtížná. Tedy **se sklizní zbytečně nespěcháme**. Dvouleté druhy dobře snášejí první podzimní mrazíky, jsou dobře přizpůsobené našim

podnebním podmínkám. Zejména tradiční krajové odrůdy zelí, tuřínu, mrkve či kedluben jsou otužilé a pozdní sklizeň dobře snášejí.

Sklízíme, je-li to možné a počasí nám přeje, vždy **za suššího a pěkného počasí**. Pokud je ráno mrazík necháme rostliny před sklizní vždy klidu rozmraznout. Nesklízíme tedy hned brzo po ránu, kdy je zima, ale počkáme až na odpoledne, kdy

Poškozené rostliny při sklizni vyřadíme a k zazimování nepoužíváme, protože se mohou snadněji kazit. Na záběru bulva krajového slovenského tuřínu z Terchové vykousaná hlo-davci.

mnohdy i později na podzim vysvitne sluníčko a rostliny osuší. Je tepleji a i nám se pracuje venku příjemněji.

Rostliny brukvovitých, košťálovitých zelenin, to je například zelí, kapusta, pozdních kedluben apod. vyrýváme z půdy rýčem šetrně celé i s kořeny. Někdy je jde i tahat za košťál přímo rukama, ale při tom musíme dát pozor, abychom hlávkou zelí neu-

Při sklizení na podzim si chráníme ruce vhodnými pracovními rukavicemi.

lomili nebo rostliny jinak nepoškodili. Kořenové druhy zelenin – mrkev, petržel, pastinák, celer... vytaháme z půdy za nať, nebo si pomůžeme rýčem. U celeru, který mívá dosti mohutné kulovité bulvy a na rozdíl od dlouhých, vřetenovitých kořenů mrkve či pastináku na nich ulpívá za mokra hodně nalepené půdy, pak hlínu z kořenů opatrně odrolíme nebo oškrábeme dřívkem. Bulvami nemlátíme nešetrně o sebe. Podobně postupujeme u mrkve, petržele a pastináku, pokud jsou kořeny opepy těžší půdou.

Jak již řečeno, je-li to možné, ale sklízíme raději za sucha, kdy na rostlinách neulpívá tolik mokré nalepené půdy. Nejenže se pak s nimi snáze pracuje, ale vidíme lépe i případné známky chorob či poškození na nich.

Abychom vytvořili dobré předpoklady pro vývin rovných, hladkých a nerozvětvených kořenů můžeme pěstovat na hrůbcích – sklizeň mrkve z hrůbků.

Pro výběr rostlin se snažíme mít co největší počet rostlin, na záběru část záhonu s krajovým zelím Šumavským.

Výběr zdravých a odrůdově typických semenných rostlin

Již při sklizni si uděláme jakýsi základní předvýběr semenných jedinců. Na uložení a přezimování pro budoucí osivo vybíráme jen **nejpěknější, zdravé, odrůdově odpovídající, typické rostliny**. Vyřadíme ty, které jsou nemocné, nevyvinuté, netypické nebo poraněné.

V gengelském uchování starých odrůd postupujeme při vlastním výběru zpravidla tak, že **celé sklizené rostliny si vyložíme na zem**, abychom je mohli v klidu pozorovat a posoudit. Nejlépe, když každá rostlina má své místo, a tak si rozložíme

Detail na dvě rostliny celeru Pražského obřího ve výběru. Na osivo použijeme ze dvou celerů se srovnatelnou velikostí bulvy raději rostlinu vpravo, která má úžeji nasazenou a celkově menší nať a kořeny soustředěné spíše na spodní části bulvy. Oproti jedinci vpravo vyznačujícím se silnou, „hrubší“ a příliš bujnou natí i kořeny až příliš široce rozloženými naspodu bulvy.

Výběr bulev celeru, odrůda Pražský obří: sklizené celé rostliny i s natí si vyložíme na zem a posuzujeme jejich vzhled, zdravotní stav, poměr mezi kořenem a natí a další znaky.

nať a u celeru např. i kořenový systém. Do výběru vezmeme všechny přijatelné jedince. Je dobré, pokud jich máme co nejvíc. Pokud plánujeme semenařit nějakou dvouletou odrůdu, pak již při setí a sázení se snažíme o založení velkého porostu, který nám na podzim výběr umožní. Většinou jsou to odrůdy dobře uchovatelné, a tak ty rostliny, které nebudeme potřebovat na osivo, můžeme uložit ve sklepě nebo konzervovat nakládáním či zavařením, rozdat přátelům a známým apod.

U všech druhů sledujeme při výběru pokud možno celou rostlinu a **posuzujeme ji jako celek**, tedy i s natí, celkovým olistěním, stavem a rozvojem kořenů. Dále vidíme a vnímáme, jaké jsou proporce mezi jednotlivými částmi rostliny, např. mezi nadzemní částí a kořenem, jaké je její vybarvení apod. U jednotlivých skupin plodin pak navíc sledujeme i další, pro ně důležité znaky.

Po výběru pak již odstraníme z rostlin nať nebo přebytečné listy. Nať odřeme nebo odřežeme šetrně, a to vždy tak, abychom zachovali nepoškozené a zdravé srdéčko, vegetační vrchol. Z něho následující rok bude růst květenství, které přinese osivo. Pokud nať odřezáváme nožem, tak několik málo centimetrů nad koncem kořene, není nutné nechávat zbytečně dlouhé zbytky listů, protože následně při skladování uhnijí.

Kořenová petržel má mít rovné a nerozvětvené kořeny. Na záběru ve výběru odrůdy Olomoucká dlouhá se čtyřmi rostlinami jsou dvě rozvětvené uprostřed pro semenaření nevhodné, dvě krajní bez rozvětvení vhodné.

Úzké nasazení nati na kořenu mrkve je tzv. kulturním znakem. Srovnání kořene mrkve – karotky Karotiny s rostlinou mrkvovou vyrostlou z téhož osiva. U karotky je zřetelné úzké nasazení nati (malý vegetační vrchol), zatímco mrkvous ho má široké a „hrubé“.

Výběr ředkvi na semeno: vybereme rostliny s pěknými kořeny a menší natí – odrůda Černá kulatá.

Je samozřejmě možné i nať ukroutit, jak to běžně děláme při úpravě k uložení mrkve či petržele na konzum. I když se na první pohled může zdát, že ukroucení je dosti blízko kořeni, zpravidla zůstane srdéčko bez poškození.

Co sledujeme při výběru jednotlivých druhů

Košťaloviny prohlédneme, zda mají zdravé kořeny, bez známek boulovitosti na nich. U zelí a kapusty sledujeme při výběru **tvár, velikost a tvrdost hlávky, její zavinutí, výšku košťálu** apod. Přezimovat u zelí lze jen košťály, kdy hlávky zkonzumujeme, protože i z košťálů získáme dost osiva. Hlávku v tom případě seřízneme raději poněkud výše, aby nám na košťálu zbylo dostatek pupenů pro obrazení rostliny v dalším roce.

U kořenové zeleniny má být obecně kořen rovný a hladký, bez rozvětvení a deformací, u mrkve dobře vybarvený, u celeru pokud možno s kořeny soustředěnými jen na spodní straně bulvy. přednost dáváme rostlinám s jedním vegetačním vrcholem a s úzkým či menším nasazením listů v srdéčku na povrchu a také spíše s celkově menší natí (u některých rostlin bývá nať až nadbytečně bujná). U petržele sledujeme pečlivě také rzivost kořenů, velké kořeny pastináku zase mívají někdy na povrchu kořenů praskliny.

Ředkve a vodnice mají mít odrůdově typický tvar a barvu bulev. Nať má být spíše menší, s újeji nasazeným vegetačním vrcholem. Sledujeme, zda bulvy nejsou tzv. červivé, napadené škůdci, aby se nám později nekazily.

U **tuřinu** sledujeme tvar a velikost bulev, při pěstování pod netkanou textilií mívají rostliny často dosti **dlouhý krk** – při sklizni, odlámání nati a ukládání zacházíme s tuřínem velmi šetrně, aby se krk nezlomil.

Ukroucení nati rukou u petržele.

Pastinák Dlouhý bílý – vybrané semenářské kořeny na uložení.

Uskladnění ve sklepech a přezimování venku

Pro přezimování se nabízí vícero možných cest či způsobů, jak dvouleté plodiny uchovat. Každý má své přednosti, ale i nedostatky, a je na nás jakou zvolíme cestu, přirozeně podle podmínek a možností, které máme doma. Někdy se lépe osvědčí jeden způsob přezimování, v dalším roce ale zase jiný.

Tradičním místem uložení jsou sklepy, které dobře využijeme na většinu druhů zeleniny. Sklep má být dostatečně studený a vlhký. Na vesnicích jsou mnohde ještě staré

Vybrané kořeny mrkve Táborské žluté již připravené k přezimování. Nať je zkrácena uřezáním nožem.

kamenné sklepy s hliněnými podlahami, které jsou přirozeně vlhké a umožňují dobré skladování semenných rostlin. Sklep, kde je na zemi hliněná podlaha, tedy otevřená utužená půda, která pomyslně „dýchá vlhkost“ umožňuje mnohdy i volné uložení rostlin, bez nutnosti jejich zasypání nebo zakrytí pískem nebo hlínou. **Volně na hromadách** se takto dají uložit například bulvy tuřinu, červená i krnka řepa, rostliny zelí, kedlubny a další druhy.

Při uložení do sklepa se snažíme, aby byl v době ukládání rostlin už co **nejchladnější**, již dobře „vychlazený“.

Ze zelí před uložení odstraníme vnější listy, ponecháme jen hlávku na košťálu s kořeny – krajové zelí Šumavské.

Jednak je to dobré pro rostliny, aby případně nezačaly v teple předčasně rašit a jednak chladem je také mimo jiné potlačena aktivita slimáků, kteří se mohou do sklepa na podzim stahovat před zimou. Při uložení rostlin volně mohou slimáci naše vybrané jedince snadno poškodit vyžíráním srdéček, například u mrkve, petržele nebo celeru. Takové rostliny jsou pro další osivaření již nepoužitelné. Nízká teplota skladování také brání rozvoji skládkových chorob.

Znáмым a často uváděným způsobem je **uložení za pomoci písku**, kdy do bedniček, nádob nebo i na hromady ukládáme kořenovou zeleninu vždy proloženou vrstvou písku. Používáme písek čistý a vlhký.

Vedle uložení volně na hromadách a uložení v písku se nám v gengelském uchování starých odrůd osvědčilo také **uložení do hlíny získané z krtinců**. Výhodou „krtincové hlíny“ je, že tato půda, kterou na podzim sbíráme z louky je také čistá, prostá případných zárodků chorob, stejně jako písek. Na podzim jsou krtci obvykle pilní a pracují, krtinců je na loukách všude dostatek. Oproti písku, který poměrně snadno a rychle vysychá ale krtincová půda mnohem lépe drží vláhu. Není tedy nutno během zimy ji vlhčit. Někdy také čistý písek prostě nemáme po ruce a nemůžeme ho použít, a tak jsou všudypřítomné krtince řešením.

Při uložení do krtincové půdy využíváme buď větších plastových bedniček, jaké se používají na zeleninu (na nosnost 15 kg zeleniny) nebo menších plastových bedniček

Označení rostlin při uložení

Uložené rostliny na osivo si ve sklepe **vždy popíšeme**. Můžeme využít dřevěnou jmenovku, která označovala odrůdu již na záhonu, nebo si připravíme jmenovku uvázanou například na bedničce apod. Vzhledem k vlhkému prostředí sklepa a živočichům (slimáci, hlodavci) nedoporučujeme k označení použít přírodní materiál. Např. konopný provázek a papírová jmenovka často zplesniví, nebo ji sežerou slimáci či myši rozkousají provázek na koudel na výrobu svého

Dřevěná jmenovka, která označovala odrůdu na záhonku, poslouží i ve sklepe.

Ve vlhkém prostředí sklepa je lepší k označení odrůd v bedničce použít plastový provázek a jmenovku, které neplesniví.

hnízda. Osvědčil se neekologický plast, který ve vlhku nepodléhá plísní a zkáze a ani zvířátkům nechutná. Také při uložení rostlin v půdě pamatujeme na jejich popis nebo označení, abychom na jaře věděli o jakou odrůdu se jedná.

Vedle přímého popisu rostlin v místě uložení je dobré mít i **nezávislý zápis** v poznámkovém zahradním sešitě, kde si polohu odrůd zaznamenáme. Může to být například slovní popis nebo jednoduchý náčrt se jmény uloženým odrůd. Nezávislé dvojí zaznamenání odrůd nám může dobře posloužit, pokud o jeden způsob označení nějakým nečekaným zásahem přijdeme.

Staré kamenné sklepy na brambory lze dobře využít i pro přezimování dvouleté zeleniny.

Krajobý kedluben Strýnka, skladovaný volně na hromadě.

Mrkev poškozená vyžráním srdéček slimáky je pro semeneření již nepoužitelná.

Krmná řepa ve sklepě obvykle přezimuje volně na hromádách.

od prodávané zeleniny, které se dají získat v obchodech. Jsou nevratné a po spotřebování obsahu jsou vyřazovány, např. ve vesnických prodejnách. Do bedničky ukládáme **střídavě vrstvu hlíny s vrstvou kořenů**. Ty rozmístíme nejlépe tak, aby se vzájemně nedotýkaly. Nakonec na povrch nasypeme opět hlínu. Nevýhodou tohoto způsobu uložení je velká váha půdy, ať ji už přenášíme v kbelících a zasypáváme předem připravené a již nasýpané bedničky. Výhodou je, že půda dobře drží vlhkost, rostliny nevysychají a nekazí se, nebo jen nepatrně. Ukládáme takto především koře-

Rostliny krajového slovenského zelí ze Spiše přezimované ve sklepě.

ny – mrkev, petržel a pastinák, krtincová půda se nám osvědčila i při uložení bulvy celeru a kedlubnu, též mangoldu nebo kozí brady fialové apod.

Rostliny určené na osivo obecně **skladujeme** v gengelském uchování starých, kra-

Na podzim krtci ryjí a hlínu z krtinců můžeme využít pro založení rostlin na přezimování.

jových a rodinných odrůd vždy **odděleně od těch určených na konzum**, aby nebyly omylem přes zimu snědены. Vždy se snažíme, aby byly popsány názvem odrůdy, abychom věděli o jakou odrůdu jde, nespolehneme jen na paměť, která může být slabá a nespolehlivá.

Vedle přezimování ve sklepě se osvědčilo i venkovní uložení do půdy na zahradě nebo na poli. V Gengelu postupujeme zpravidla tak, že **do vykopané rýhy uložíme srovnané rostliny a zahrneme je půdou**. Takto můžeme uložit například bulvy tuřínu nebo celeru nebo rostliny zelí s hlávkami či jen zelné košťály. Místo si dobře označíme, abychom je na jaře bez problémů našli. Rostliny zahrnuté v půdě jsou chráněny před holomrazy a v půdě zpravidla netrpí ani skládkovými chorobami jako někdy ve sklepě. Jediným rizikem zde je možnost, že je najdou hlodavci a sežerou je.

Některé dvouleté druhy **přezimujeme i venku stojící přímo na záhonku** tak, jak rostly – jde zejména o kadeřávek, růžičkovou kapustu nebo zimní pórek, které dobře snášejí i silnější mrazy. Podobně někdy mohou takto dobře přezimovat pastináky nebo mrkve. Za posledních mírných a teplých zim lze úspěšně přezimovat venku řadu druhů, zatím to však ještě u nás není pravidlem.

Obecně při přezimování, ať již doma nebo venku, počítáme raději s určitými ztrátami, které mohou způsobit hlodavci, skládkové choroby či jiné okolnosti (některé rostliny přes zimu shnijí, něco mohou sežrat myši apod.). Bereme tedy na uložení raději vždy více budoucích semenec, než plánujeme příští rok na osivo vysadit.

P. Dostálek

FOTO – autor a archiv Gengelu

Fotografie zeleniny uskladnění na další stránce.

Vyrovnané kořeny kozí brady fialové odrůdy Blanc Amelioré v plastové bedničce před zasypáním půdou.

Založení vybraných rostlin na semeno zelí Vídeňského červeného do půdy počátkem listopadu.

Přezimované zelí Vídeňské červené po vyjmutí z půdy počátkem dubna následujícího roku.

Uložení zelných košťálů do půdy k přezimování.

U tuřínu se nám v Gengelu osvědčilo i přezimování venku – bulvy staré odrůdy Milevský uložené do brázdy před zahrnutím půdou.

Kvašení křenu

Od čtenářky Zpravodaje paní Marty Švajdové z Příbora jsme dostali recept na konzervování křenu zkvašením. Křen sice vydrží dobře i v zemi a jeho kořeny můžeme dobývat z půdy skoro celoročně, mnohdy je však vhodné mít křen v kuchyni již připravený a při ruce. Jednou z možností je právě uchování křenového kořene v konzervované zkvašené podobě.

Jak při tom postupovat uvádíme přímo z psaní čtenářky:

200 g křenu

4 g soli

3 lžíce čerstvé syrovátky
(převařená voda)

Očištěný křen jemně nastrouháme a promícháme se solí (množství soli na váhu křenu je vždy 2 %) a se syrovátkou. Natlačíme do menších vysterilizovaných skleniček. Je-li potřeba, dolijeme převařenou vodou po okraj. Zavřeme víčkem, které nedotahujeme a necháme při pokojové

teplotě asi 5 dnů vykvasit. Sklenice umístíme do nádoby, pro zachycení případně unikající šťávy. Po vykvašení uchováme v lednici. Fermentovaný křen si zachovává vůni i chuť a vydrží až do zimy.

Použití: s majonézou nebo zakysanou smetanou jako pikantní dip, k ochucení smetanové omáčky (přidat těsně před dokončením), výborná jsou volská oka sypaná fermentovaným křenem...

Paní Švajdová recept vyzkoušela minulý rok a osvědčil se jí. Pochází z internetového blogu Zuzky Ouhrabkové, který je nazván „zkvašeno“. Doplňme, že ve Zpravodaji jsme již dříve uvedli návod na uchování nastrouhaného křenu s přidáním oleje od

pana P. Kisslinga (viz Křenová pomazánka nejen z Malínského křenu, Zpravodaj č. 1/2019). V tomto postupu je křen konzervován v oleji bez přístupu vzduchu.

Zkvašený či fermentovaný křen tak doplňuje a obohacuje řadu možností, jak uchovat v domácnosti vlastní výpěstky.

pd

Kořeny křenu můžeme v domácnosti uchovat za pomoci zkvašení.

ROZSÉVAČ S OZUBENÝM KOLEM

Postava rozsévače nás provází v Bio a ve Zpravodaji starých odrůd průběžně již řadu let. Setba je základní činností člověka-rolníka od počátku zkulturnění planých rostlin a utváření lidské společnosti.

Pěstitel vykonává každoročně setí, aby získal potravu pro sebe i celou lidskou pospolitost, a zároveň vytvořil i nové osivo. To je použito v nekonečném koloběhu od zrna k zrnu, v koloběhu opakujícím se po roky, desetiletí, staletí a tisíciletí. Naposledy jsme si představili postavu rozsévače z Roudnice nad Labem (viz Zpravodaj č. 2/2021 a příspěvek Rozsévač z Roudnice).

Podřipský rozsévač z Roudnice nad Labem.

Podnikový znak

Méně známou podobu rozsévače nám před časem zaslal čtenář Zpravodaje pan M. Vrábel ze Slovenska. V tomto případě se jedná o rozsévajícího muže ve znaku firmy Petkus. Oproti většině předchozích rozsévačů je tento poněkud odlišný. Zpravidla si vybavíme – a ve Zpravodaji jsme je přinášeli – „čistě umělecké“ podoby rozsévačů. Byl to rozsévač Ladův,

Úprkův, Mánesův, Alšův, ale i Michalíkův, Marčíkův či Říčanův. Dále jsme viděli například rozsévající postavy na mincích, ať již to byla bosá žena-rozsévačka na francouzském franku, nebo nahý rozsévač-muž na rakouském šilinku.

Na dnešním obraze spatříme rozsévače, který si levou rukou přidržuje před sebou plátěnou rozsívku. Pravou paží, v jejíž sevřené dlani drží hrst osiva, právě napřahuje k pohybu, kterým v následujícím okamžiku rozmachem rozhodí zrna a předá ho zemi. Při pozorném pohledu si povšimneme zřetelného uzlu, kterým je plátěná rozsívka svázaná na mužově horní části poprsí vlevo. Muž má na hlavě klobouk s páskou a je oblečen v neurčitěm oděvu. Vzhledem působí jako vesnický hospodář, jakýsi strýc z dědiny. V tomto ohledu vypadá obvykle. Navíc ale stojí jakoby na velkém ozubeném kole či za ním a kolo je v popředí. Pod ozubeným kolem vidíme velký nápis Petkus. Jde o firemní podnikový znak německého strojírenského podniku na výrobu čistících strojů pro osiva, a tak v symbolu uvnitř ozubeného kola vytušíme německou orlici. Postava rozsévače a celkový obraz je tu přirozeně zjednodušen, jde o vystižení základních znaků a možné provedení uměleckého výrazu do obchodní značky použitelné na strojní výrobek.

Nezbytnou pomůckou rozsévače je jen rozsívka

Spojení rozsévače s ozubeným kolem jsme dosud na obrazech neviděli a je dosti neobvyklé. Ozubené kolo je předmět, který obvykle rozsévající člověk ke své práci nepotřebuje. Víme, že základní a nezbytnou výbavou každého rozsévače je rozsívka, ve které si nese osivo, které rozhazuje. Nejčastěji a v naprosté většině případů je to rozsívka plátěná, byť známe i rozsívky jiné, například dřevěnou

Nahý rozsévač na rakouském jednošilinku má na sobě jen rozsívku.

u Michalíkova rozsévače, jehož doprovází anděl a smrt, nebo plechovou, používanou dříve na Valašsku (viz článek Vyšel rozsévač vysívat semeno v Bio č. 12/2016). Již méně nezbytný je u rozsévače oděv a pokrývka hlavy. V krajním případě, jak jsme viděli na rakouském šilinku, může rozsévat i zcela nahý, bez oděvu, vystačí si jen s rozsívkou. Podobně je skoro bez oblečení i polonahý muž z Roudnice nad Labem, jenž je do půli těla obnažený a bez pokrývky hlavy.

Ozubené kolo u tohoto rozsévajícího muže vyjadřuje skutečnost, že jde o podnik vyrábějící zemědělské stroje – a to především a zejména stroje na čistění osiv. Tato německá rodinná firma byla založena již v půli 19. století, a záhy po

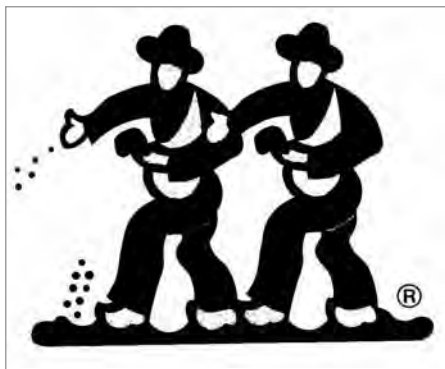

Na podnikovém znaku firmy Petkus vidíme rozsévače s plátěnou rozsívkou a velké ozubené kolo. Za zaslání obrazu děkujeme panu M. Vrábelovi.

(<http://www.landtechnik-historisch.de/assets/Firmenlogos/20170213-Petkus-logo.jpg>)

Záběr na štítek na čističce osiv s názvem a popisem zaměření továrny, jejím sídlem i obrázkem rozsévače. FOTO – M. Vrábel

Holandští rozséváci v dřevákách a kloboucích pracují v bratrském sladěném pohybu – znak nizozemské semenářské firmy Kees Broersen Zaden.

svém vzniku se soustředila na výrobu strojů k čištění a třídění osiva. Později, za časů Německé demokratické republiky, šlo o velkozávod s mnoha zaměstnanci a německé čistíčky osiv značky Petkus tehdy sloužily nejen v Německu, ale i u nás a v dalších socialistických zemích.

Spojení starého a nového světa

Podnik využil praobraz rozséváče jako symbol k tomu, aby připomněl důležitost a význam dobře vyčištěného osiva, tedy vlastní činnost výroby čistících strojů na přípravu osiv.

Petkusský rozséváč s ozubeným kolem je tak vlastně s nadsázkou v jistém smyslu spojnicí starobylého, původního zemědělství, kdy vše bylo konáno přímo lidskýma rukama, a to od setí, sklizně, mlácení

až po čištění osiva. Ozubené kolo ale náleží již do věku strojů, kdy ruka lidská byla nahrazena strojním zařízením – tedy secím strojem a následně samovazem, mlátičkou či kombajnem a čistíčkou. Jejich obrazem, zástupcem a vyjádřením je pomyslně právě ono velké mechanické, točící se ozubené kolo.

Strojní čistíčky dokázaly na základě použití sít, proudění vzduchu a dalších postupů (jak jsme viděli např. u práce koukolníku – viz Zpravodaj č. 3/2021 a článek O koukolu jako kulturní rostlině, důmyslně vymyšlených koukolnicích k jeho odstranění i o koukolových obrazech na zápalkových nálepkách) dokonale vyčistit velké množství osiva a mimo jiné vyřadit i plevel, které se v dřívějších obdobích ručního čištění v osivu „houževnatě držely“ a provázely rolnickou práci. I když jistě osivo z čistíčky může použít dobře i rozséváč v klobouku s plátěnou rozsívku na hrudi, svým objemem a dalšími vlastnostmi je už ale určeno především pro další strojní cestu. Jsou to již secí stroje, které vysévají tato zrna v téměř přesných vzdálenostech a množstvích a nahradí práci ne jednoho, ale mnoha desítek, ba v současnosti někdy i stovek, lidských rozséváčů.

Tolik k dnešnímu rozséváči s ozubeným kolem. Znak rozséváče bychom našli vedle těchto čistících strojů mnohdy také jinde, zejména u osivářských firem, které dodávají osiva. K námětu rozsévajícího člověka rádi přivítáme ve Zpravodaji i další rozséváče od čtenářů. Máte-li „svého“ rozséváče, ať obrazového či například popsáného v literatuře, prosím zašlete ho do redakce, děkujeme!

P. Dostál

FOTO – archiv Gengelu

Mánesův podzimní rozséváč z kalendária ke staroměstskému orloji je bosý a rozsévá na poli pod Troskami.

RÁD JU MÁM

V minulém Zpravodaji starých odrůd jsme zabrousili do pražského dvora v Malostranských povídkách Jana Nerudy a podívali jsme se, co zde v 19. století rostlo. Na oknech to byly kytky obyčejné – rozmarýna, bazalka nebo muškáty, na dvorku kopr a sléz. Nyní zavítáme pro změnu na vesnici a to na jižní Moravu a podíváme se co rostlo tam, a to na konci 19. století.

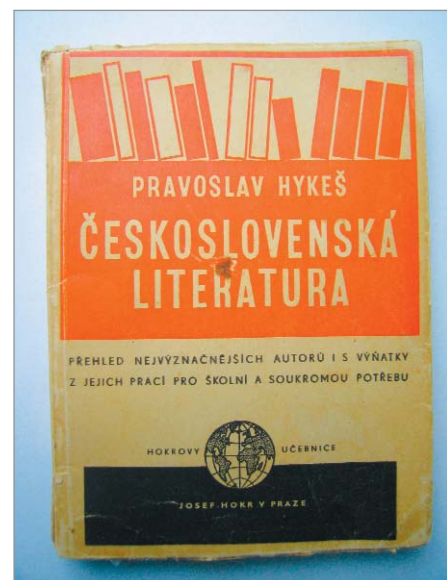
Z knihy Rok na vsi bratří Mrštíků, přehledu československé literatury (P. Hykeš: Československá literatura, Praha 1947), jsme vybrali ukázkou věnovanou meruňce. Teplé podnebí a úrodná půda na jižní Moravě zde umožňovaly a umožňují pěstovat teplomilné meruňky, neboli lidově marhulky, ale i další ovocné stromy.

Knihu Rok na vsi napsal Alois Mrštík (1861–1925), který působil řadu let jako řídící učitel v Divákách u Hustopečí. Dílo vytvořil společně se svým bratrem Vilémem. Děj knihy je zasazen do poslední desítky 19. století, odehrává se na jihomoravské vesnici se smyšleným názvem Habrůvka, což jsou asi vlastně zmíněné Diváky. Sledujeme jak jednotlivé rázovité postavy moravské dědiny, tak zejména průběh a slavení svátků a významných dní v roce. Například občůzku Tří králů, šlohačku, stavění máje a další.

Rozhovory postav jsou psány zhusta v moravském nářečí, jeho tvary jsou nám však i dnes dobře srozumitelné. Jednou z postav, které knihu oživují, je krejčí Augustýn Studýnka, velký pěstitel a milovník různých ovocných stromů. Vybraná část přibližuje jeho příhodu s učitelem a mladou meruňkou:

Studýnka Augustin Kreiči, (Úryvek.)

Před okny měl krásnou, bujnou a mladou meruňku. Po čtyři leta ji oknem vyhlídal jak milou, přivazoval ji, hladil, okopával, zaléval – byla štíhlá jak panenka a dřevem se jen leskla. Každému ji ukazoval s chloubou a každý chválil pyšný její vzrůst. Koruna z jara jen se rděla poupaty bleděružových květů, v létě se až tměla šřavna tým, bujným listem. Tu mnil si ponechat pro vlastní svou radost a potěšení.

Obálka knihy P. Hykeše Československá literatura, Praha 1947, v níž najdeme dojemný úryvek od bratří Mrštíků o darování meruňkového stroměčku.

Brzy z jara přišel k němu pan učitel, shlédl ji a – nechat za ni požádá, cokoliv chce, všechno mu dá a ji koupí.

To byla pro Studýnku nedobrá řeč. „Pane hučitel,“ povýšil Studýnka dojatý hlas a udělal dva belhavé kroky k meruňce

– „rád ju mám,“ objal tlustými svými prsty její kmínek – „těžko se s ňó lóčím, hale vezmó si ju. Je jejích. Mám jich rád – a šak jinýmu bych ju hani nedal, hani neprodal. Já jim ju daruju.“

Učitel znal Studýnkovu bídu.

„Pane mistře –“ pravil stejně dojatým hlasem učitel. Nemáte na rozdávání. Zadarmo ji nechci. Dám vám za ni rýnský a je. Jste spokojen?“

„Za peníze ju nedám,“ řekl Studýnka a šel pro rýč. Smlouvali se dál, zatím co Studýnka zarýval ostrým rýčem kolem stromku a stranou odkládal černou, kyprou zem.

Meruňka pěkně ustrojenou korunku nakláníla už smutně k zemi.

„Nechte ji. Když nechcete vy peníze -- nechci já meruňku – tak vám to řeknu!“ vyltlo rozčileně učiteli z úst. Obrátil se a odcházal.

Studýnka vytáhl ze země rýč a pozvedl krví nalitou tvář.

„Tak nechcú ode mně vzít ten dárek?! Deť chudě člověk taky – Hlas se mu zachvěl lítostí, bolná výčitka zaskočila mu v prsou a nemohla z úst. Smutné jeho oko tu chvíli zadívalo se takovou zoufalou tklivostí, jako se dívati dovede jen nevinně trestané zvíře. V rozpacích se sehnul a ohledával kořeny.

Učiteli se ho zželelo.

„Tož když nechcete jinak.“ – vzal Studýnku za ruku – „však já vám to vynahradím.“

Studýnkovo oko se usmálo jako sluníčko.

„Pane učitel, já žádný náhrade si nežádám. Já budu mět dost velkú radost nad tém, dež ta marhulka bude stát v jejích zahrádce.“

Domluvil a s chutí zaryl hloub.

Učitel meruňce z rodné její země pomáhal už sám.

Od té doby měl Studýnku rád jako žádného druhého z dědiny.

Rok na vsi

Vybráno z knihy Pravoslav Hykeš: Československá literatura. Přehled nejvýznamnějších autorů s výňatky jejich prací pro školní i soukromou potřebu od doby nejstarší až do 1946. Nakladatel Josef Hokr, Praha 1947.

Jako nadpis jsme použili tvar shodný s nadpisem z vybrané knihy: Studýnka Aügustin Kreiči. Je sice nespisovný, pravopisně bychom ho mohli jistě opravit, ale ponecháváme podobu tak, jak ji podali spisovatelé knihy. Vlastní slova úryvku popisující výjev dvou mužů u mladé meruňky nám především dobře poslouží k tomu, abychom si přiblížili, jak krejčí Studýnka vnímal meruňkový stromek.

Kmen meruňkový je tmavé barvy.

Listy vzrostlého meruňkového stromu.

Meruňka jako bytost

Popisuje mladou meruňku jako bytost, které věnuje láskyplnou a stálou péči: dovidáme se, že ji vyhlídal jako milou, přivazoval ji, hladil, okopával, zaléval abyla krásná, štíhlá jako panenka. Vedle běžných pěstitelských zásahů jako je okopávání, přivazování k opoře a zalévání jde i za tyto běžné úkony, když čteme, že ji také hladil a vyhlídal jako milou! Hlazení je obvykle vyhrazeno jinému člověku, například říkáme o někom, že pohladil někoho po vlasech nebo hladíme domácí zvířata, nikoliv však běžně rostliny. Také vyhlídat někoho se týká zpravidla jiné osoby, člověka. Toho, kterého máme rádi, na kterého čekáme, těšíme

se na něho apod., a proto ho vyhlédáme. Tyto obě skutečnosti přesahují obvyklý, čistě „užitkový“ pěstitelský přístup, kdy rostlinám věnujeme jen to, co nezbytně potřebují. Připravujeme jim obvykle jen ony hmotné podmínky k životu – tedy kyprou a vyhnojenou půdu, zbavujeme je plevelu, stromku dáváme kůl jako oporu, aby rostl rovně, dodáváme za sucha závlivku apod. Zde Studýnka dopřával rostlinám více, než nutně potřebovaly ke svému bytí. Věnoval jim něco navíc a získal k nim velmi těsný citový vztah. Rostlina, zde stromek meruňky, je tak postavena v určitém ohledu blízko člověku, stává se bytostí obdařenou některými prvky citově-lidskými...

Meruňka se svému pěstiteli také, jak se z úryvku dovidáme, za láskyplnou péči náležitě odměňovala. Byla vskutku krásná a sličná, když čteme jak: „z jara jen se rděla poupaty bleděružových květů, v létě se až tměla šťavnatým, bujným listem.“ Je krásná ve všech ročních obdobích, vidíme to v protikladu jarních jemných světlých květů růžové barvy, a naopak v létě se oděla v bujný, temný sytě zelený šťavnatý list. Dále, že dřevem se jen leskla, kmínek její byl tmavě lesklé barvy. Na takový pěkný a zdravý stromek bylo zkrátka radost pohledět, jak mistrovsky spisovatelé přibližují.

Není divu, že učitel se mladá meruňka zalíbila, chtěl ji získat, a že za ni dá cokoliv bude Studýnka chtít. Nabízí za ni krejčímu rýnský. Učitel upozorňuje přímo na chudobu a na bídu krejčího, který nemá na rozdávání.

O jakou meruňkovou odrůdu šlo u stromku krejčího Studýnky nevíme. Na záběru starobylá jihomoravská meruňková odrůda zvaná Velkopavlovická v knize *Moravské ovoce* od F. Suchého z roku 1931.

Darování milované

Když se to Studýnka dovídá, je mu z toho těžko a říká mu „*rád ju mám*“. Je to jeho vyznání lásky k meruňce. Vyznání jednoznačné a jasné. Jen těžko, velmi těžko se s ní loučí, je s ní spojen těsným poutem. Každá takové rozloučení bolí. Říká „*za peníze ju nedám*“ a nabízí učiteli, že mu ji daruje. Navíc říká přímo také učiteli „*mám jich rád*“. Má tedy rád nejen mladý meruňkový stromek, ale také druhého člověka, byť může jít o lásku a přízeň trochu jiného druhu. Chce mu stromek darovat. Chce dát to nejmilejší, pomyslný kus sebe sama, součást své bytosti, něco, co je mu drahé. Dát něco, co máme rádi, vlastně nejde za peníze, je to hmotně nevyjádřitelné, tak jako síla citu není měřitelná penězi.

Učitel ustupuje od svého záměru a nabídky stromek koupit a přijímá darování nabízené meruňkovým pěstitelem Studýnkou. Ten je tím rozradostněn, čteme že „*jeho oko se usmálo jako sluníčko*“ a vyjevuje, že bude mít velkou radost: „*Já budu mět dost velkou radost nad tím, dež ta marhulka bude stát v jejich zahrádce*.“ Dojetí vidíme u obou účastníků děje, jak u Studýnky, tak i u učitele...

Neruda a bratří Mrštíkové ve srovnání

Srovnajme ještě krátce dnešní úryvek z Roku na vsi bratří Mrštíkových s Nerudovým úryvkem z Malostranských povídek z minulého Zpravodaje.

Zatímco u Nerudy a jeho pohledu z okna jsme viděli rostliny velikostně malé, rostoucí v květináčích na okně, zde máme co do činění již s ovocným stromem. Rostlinou podstatně větších rozměrů. Dále Nerudův hrdina, který pozoruje „*kytky v oknech*“, si promítá v hlavě představy spojené s nimi, s jednotlivými rostlinami. Např. s rozmarýnou, jako svatební květinou, že se coby mladý muž nechce ženit (ale bere rozmarýnu na milost, jako bylinu posilující paměť, což při svých právních studiích potřebuje). Je jen jejich vnějším pozorovatelem.

U Mrštíků v Roku na vsi je meruňka přímo středobodem setkání a rozhovoru dvou mužů. Jejím pěstitelem a „stvořitelem“ je krejčí Studýnka, který ji věnoval několik let péče a získává ji učitel, který převeze starost a péči o ni a vytvoří z ní strom plodící a nesoucí sladké ovoce. Meruňka tak hraje v úryvku významnou, ba ústřední úlohu, setkání krejčího a učitele se točí zcela kolem ní. Navíc je vše prodchnuto silným citovým výjevem, když se uskuteční darování stromku.

Nakonec můžeme ze širších souvislostí připomenout spojení člověka s bytostí stromu v naší národní literatuře. Většinou jde o spojení dlouhodobé, po celý život, kdy se život člověka odvíjí v prostředí, kde roste i daný strom. Společně s ním prožívá člověk svůj život, zažívají stejný běh ročních období i mnoha a mnoha roků po sobě jdoucích. Příkladem takového spojení člověk-strom najdeme v naší literatuře například v Babičce Boženy Němcové.

Připomeňme si je úryvkem, který jsme již uveřejnili dříve v Bio.

Spojení člověka a stromu

V samotné závěru knihy Babička se dočítáme, že babička „*Mnohdy říkala Adélce... ukazujíc na starou jabloň, která rok co rok schla a spořeji zelenem se odívala. My jsme si rovny, půjdeme zároveň také spat. A jednoho jara všechny stromy zelenaly se, jen stará jabloň smutně stála bez listu. Musili ji vykopat a spálit. Babička to samé jaro velice kašlala, nemohla už už dojít do městečka, do božího kostelíčka...*“ Život babičky se tak uzavírá spolu se sklonem stromu (viz Bio, září 2016 a článek Babička, její rostliny a rostliny kolem ní).

Jiným příkladem je báseň nazvaná „Vrba“ v tvorbě Karla Jaromíra Erbena. V tomto básnickém díle umírá člověk, když je podřat a umírá vrbový strom. Obě bytosti, jak lidská, tak rostlinná, jsou spojeny neviditelným poutem, jedna bez druhé nemůže žít.

Meruňka Studýnkova v dnešním úryvku sice není letitý, věkovitý a mohutný strom, je to spíše strom-děťátko, ale možná má k takovému společnému osudu se životem člověka pomyslně nakročeno. A to díky Studýnkově darování asi již v životě učitele...

P. Dostálek

FOTO – autor a archiv Gengelu

Srovnání česneků s ponechaným květenstvím i s květenstvím vylamovaným

Letošní sklizeň gengelských odrůd česneku jsme dělali v první půli červenci. Vyrývali jsme při ní rýčem česnekové rostliny s květenstvím, i ty, u nichž bylo květenství již dříve vylomeno. Měli jsme tak možnost porovnat, jak vypadají u různých odrůd rostliny česneku s vylomeným květenstvím, tak rostliny, kde květenství zůstalo zachováno a rostliny nebyly vylamovány. Pokud jde o velikost podzemních hlaviček, rostliny s vylámaným květem měly zřetelně větší hlavičky, než rostliny nevylamované.

Srovnávané odrůdy

Porovnání jsme udělali u třech odrůd z gengelské sbírky, šlo o odrůdy Domousnický, Modrý a Sibiřský česnek od Plzně. Připomeňme že všechny tři jsou patrimoniální, kulturně-historicky cenné, dlouhodobě pěstované odrůdy. Česnek Domousnický se pěstuje v Domousnicích, ve středních Čechách už asi 50 let několika místními zahrádkáři. Před lety sem byl dovezen původně z jihu Slovenska z obce Hrušov. Svými vlastnostmi a dobrým výnosem přesvědčil a je zde dlouhodobě udržován, v Gengelu ho sadíme od roku 2018.

Modrý je rodinná odrůda pocházející z Vrbna pod Pradědem. Tchyně dárkyně, která nám odrůdu věnovala, jej pěstuje už mnoho desítek let bez chemie. Dárkyně používá mimo jiné i jeho vylámané květní výhonky na výrobu domácí česnekové pasty, v gengelském udržování je sorta od roku 2015. Odrůda Sibiřský od Plzně byla původně získána od starého zahrádkáře v Plzni, který ji sám udržoval a pěstoval přes 30 let, nazýval ji „sibiřský česnek“. Pěstujeme ji v Gengelu od roku 2019 a udržuje ji také uchovatelka paní

Srovnání sklizených hlaviček česnekové odrůdy Modrý, vlevo vylamované, vpravo nevylamované rostliny.

A. Hrubá. Ještě můžeme doplnit, že Modrý a Sibiřský od Plzně jsme získali v podobě pacibulek, Domousnický jako hlavičky.

Srovnání česneků jsme po sklizni zachytili i obrazově a pořídili fotoaparátem záběry, které přinášíme čtenářům.

Rozdíly ve velikosti česneků i vzhledu celých rostlin

Po sklizni byl nápadný rozdíl ve velikosti vyrytých česnekových hlaviček, odborně řečeno dělených cibulí, protože česnek náleží k cibulovým zeleninám, jeho podzemním orgánem je tedy cibule. U všech třech srovnávaných odrůd měly rostliny s vylomeným květenstvím zřetelně větší česnekové hlavičky – podzemní cibule, než česneky nevylamované.

Rostliny se však lišily nejen velikostí hlaviček, ale i svým celkovým vzezřením. Rostliny u nichž bylo květenství vylomeno, byly vzhledově, jak je na fotografiích patrné, na výšku nižší, „podsaditější“, jejich listy širší a stonek silnější, tlustší než u rostlin s ponechaným květem. Celková výška těchto jedinců byla menší, než nevylamovaných. Nevylamované rostliny byly naopak s narovnaným květním výhonem velmi vysoké, listy měly dosti úzké, menší, stonek byl tenčí, štíhlejší a zdá se, že i jejich kořenový systém svazčitých kořínků naspodu česnekové cibule byl menší, než u vylamovaných. Výrazně menší, byly jak již řečeno, jejich hlavičky, tedy česnekové cibule.

Domousnický tvoří velké stroužky.

Odrůdu Modrý jsme získali z Vrbna pod Pradědem v podobě malých pacibulek.

Na záhonu s určitým stupněm zaplevelení nebyly rozdíly mezi rostlinami tak zřetelné. Více vynikly a byly patrné, když jsme je po vyrytí vyložili vedle sebe na zem.

Potvrzení obecných doporučení

Toto srovnání a výsledek je v souladu s obecně doporučovaným vylamováním květenství u česneků paličáků. Vylamování

Srovnání sklizených hlaviček česnekové odrůdy Domousnický, vlevo vylamované, vpravo nevylamované rostliny.

Srovnání sklizených hlaviček česnekové odrůdy Sibiřský od Plzně, vlevo vylamované, vpravo s ponechaným květenstvím.

se někdy označuje jako tzv. hlávkování. Je jedním z důležitých a obvyklých pěstitelských opatření, kdy u paličáků odstraňujeme květenství, abychom podpořili vývoj podzemní části. Svou sílu pak rostlina věnuje pomyslně nikoliv tvorbě květenství s pacibulkami, ale může se nerušeně vyvíjet a zvětšovat podzemní cibuli se stroužky. Tu sklízíme jako hlavní užitkovou část a proto usilujeme, aby byla zpravidla velká a dobře vyvinutá.

Vylamování děláme ihned, jakmile se květenství začne na vrcholu rostlin objevo-

vat. Raději květenství odlomíme. Někdy při pokusu ho vylomit popotáhnutím jakoby vytáhneme celý dlouhý vnitřek stonku, což se nedoporučuje, protože rostlina tak ztratí svou oporu a je náchylnější polehnouti.

Kdy květenství ponecháváme a využití pacibulek na množení

Někdy se nám stane, že květ na některých česnekových rostlinách ponecháme nezáměrně. Zapomeneme na něj, květy se objevují postupně a může to být později vykvetlá rostlina, či ho prostě přehlédneme. Kromě těchto spíše neplánovaných a nechtěných případů však někdy rostlinám ponecháme květenství plánovaně a úmyslně. Můžeme ho totiž využít při množení z pacibulek. V gengelském pěstování při něm postupujeme tak, že rostliny s květem sklízíme ve stejném čase jako ty vylámané. Na sklizených rostlinách ponecháme květ ve stínu na zavěšených rostlinách dojít. Tak, aby se pacibulky v něm zvolna a v klidu vyvinuly. Postupně se zvětší, praskne obal květu, pacibulky se nalijí a vyvinou. Pro množení lze tyto vegetativní části využít například u odrůd, které mají málo dělené hlavičky a obsahují jen 4 či 5 stroužků v hlavičce. Tyto odrůdy mají tak malý koeficient množení (odborně řečeno) a značnou část sklizně musíme vždy vyčlenit na sadbu. Uváděnou výhodou při množení pacibulkami je, že jsou tzv. zatíženy menší půdní infekcí a mohou být zdravější.

Při výsadbě se malé pacibulky prvním rokem jen zvětší do mohutnější pacibulky, jakéhosi jednostroužkového česneku. Teprve po jeho výsadbě v dalším roce pak z něj získáme obvyklý, na stroužky dělený česnek. Je také potřeba velmi pečlivého odplevelování a okopávání maličkých pacibulkových rostlin, které jsou citlivější na zaplevelení, než česnek pěstovaný z obvyklých velkých stroužků. Pro pacibulkové pěstování je tedy třeba trpělivosti a vytrvalosti.

Jednostroužkové česneky po ročním pěstování původních pacibulek odrůdy Sibiřský od Plzně.

Na závěr je možné dodat, že ne u všech odrůd musí být rozdíl mezi velikostí česneku vylamovaného a nevylamovaného tak zřetelný, jak je zachyceno na záběrech. U některých odrůd a za jiných podmínek může být rozdíl menší, ba někdy na pohled téměř žádný. Celkové vzezření rostlin je někdy v podstatě podobné.

P. Dostál

FOTO – autor a archiv Gengelu

Vedle sebe vyniknou rozdíly ve vzhledu rostlin: rostlina bez květu je nízká, podsaditá, rostlina s květem vytáhla, štíhlá, sorta Domousnický.

Vybrané příspěvky věnované česneku v Bio a Zpravodaji biodiverzity a uchování starých odrůd

BIO

1/2015 Česnekoví policajti

2/2016 Letní výsadba česneku

ZPRAVODAJ

1/2019 Představujeme nové odrůdy: česnek Banátský, ...mák Od krstnej mamy
5/2019:

Jak na pěstování a udržování rodinných a krajových odrůd česneku

Přehled gengelských odrůd česneku a šalotky

Typy česneku v gengelské sbírce
Mapa česneku a šalotky

6/2019 Dařilo se Malínskému křenu, česneku Ruskému z Lipnice...

Česnek Od Jetleba... a oharky na kvašáky za poloviční cenu

Příprava česneku v kuchyni
Jarní výsadba z pacibulek

3/2020 Trojice česneku připutovala ze Slovenska

Šest sudů, tři pytle, byliny, kukuřice a pletenec česneku (postřeh z balkánských hor)

2/2021 Pozdní výsadba česneku

BIODIVERZITNÍ POLE A ZAHRÁDKY

Máte na zahrádce vopich?

V květnovém čísle BIO nabídl čtenářům pan Radim Pešek (který působí jako malá biodiverzitní centrála při šíření různých druhů a odrůd kulturních rostlin) poslati semen libečku. K tomu jsme slíbili doplnit pár informací o této rostlině, která asi není každému známa. A tak jsme zalistovali v učených i méně učených knihách, oprášili nepříliš zaprášené vzpomínky, kde jsme ho viděli a na jaře několik semen zasel a pár kořínků zasadili. Takže dnes libeček neboli vopich.

S breviáři benediktýnů na sever

Libeček lékařský (*Levisticum officinale* syn. *Ligusticum levisticum*) pochází z jižní Evropy. Údajně hojně roste v italském kraji Ligurie, což si odnesl ve svém latinském jméně *Ligusticum* nebo *Levisticum*, z kterého asi mají Němci pro něj pojmenování *Liebstock* a my z toho libeček. Na sever se rozšířil s putováním mnichů benediktýnů, kteří ho přenášeli do nových zemí zároveň se šířením svého řádu. Zmiňuje se o něm ve svém herbáři sv. Hildegarda z Bingen a ještě starší je údaj

z dob franckého krále Karla Velikého (8. - 9. stol.), který obsahuje doporučení k pěstování „libesticum“. V těchto středověkých časech bylo vyzdvižováno především jeho léčebné působení (léčívaly byliny na klášterních zahradách), které později a zejména v dnešní moderní době přešlo více do užití čistě kořeninového.

Pokračování na str. 7 ➔

Libeček lékařský (*Levisticum officinale*) nazývaný v oblasti Krkonoš vopich (obr. archiv)

Proč jsou ve starých herbářích vyběhlíci?

Obrázky ve starých herbářích a učebnicích botaniky jsou mnohdy velmi poučné. Někdy zpočátku trochu těžko poznáváme, o jaký rostlinný druh se jedná - skutečné rostlině se obrázek nepodobá, nebo jen málo.

Tedy zabývat se semenářem, abychom zkusili naplnit celý životní cyklus rostliny, který je, pomíne-li některé výjimky, vždy kruhem od semene k semeni. Od semene, kde soustředěna paměť předcházejících pokolení druhu a odrůdy, včetně lidského úsilí při jejím vytváření a vzniku až k novému zárodku života, kde k uplynulému přídáme i svou práci a otisk našich pěstitelských podmínek. Vlastní ekologické osivo je pak, mimo jiné, právě přizpůsobené našim klimatickým a půdním podmínkám. Pochopitelně je vlastní semenářem mnohem těžší než si koupit barevný sáček se semeny, ale jde to. V loňském roce jsme na biodiverzitní dvoustránce přinesli některé rady k získávání semen hrachu, rajčat a ředkvi a ředkviček a k dalším druhům zeleniny se příležitostně vrátíme.

Dřaughlice. *Rapum rotundum*, orbicularum siue fefsilc.

Okrouhlíci čili vodnice z Matthioliho herbáře - příklad dvouleté rostliny zobrazené v generativním stadiu (obr. archiv autora)

Když se ale zamyslíme a uvědomíme si, jakými technickými prostředky obrazy vznikaly, co tím chtěl malíř říci, jaký byl pohled tehdejšího člověka na rostliny a v neposlední řadě i to, že některé druhy (zvláště novější druhy zelenin) prodělaly v posledních staletích určitý vývoj, zjistíme, že většinou výborně vystihují typické znaky rostliny. Navíc, což je velmi pozoruhodné, je často najdeme vyobrazeny v květu, v generativní fázi. Nejenom tak, jak je známe ze záhonků při dnešním běžném pěstování. Můžeme jen uvažovat, zda měl umělec požívat jako předlohu k dispozici pouze vyběhlíci nebo bylo záměrem zobrazit rostlinu celistvě, i s květem, a vědomě tak vlastně podat kompletní obraz rostliny. Tento stav

nám dnes při normálním pěstování na zahrádce uniká, a většinou si neuvědomujeme, že řada běžných druhů, jako mrkev, petržel, zelí, červená řepa, ale i méně známé jako tuřín, či vodnice jsou botanicky dvouleté a semeno vytvářejí teprve druhým rokem. Občas se s tímto fenoménem setkáme, když vytrháváme vyběhlíci salátu nebo ředkvičky, ale abychom si dali práci třeba s dvouletým pěstováním na semeno, na to většinou nemáme čas, nebo nás to ani nenapadne.

Pokud však chceme hlouběji proniknout do podstaty rostlin, splnit uzavřenost přirozeného cyklu a třeba i získat ekologické osivo (nejen u biopotravin, ale i u osiva se bude záhy deklarovat „biopůvod“), je třeba se semenářství věnovat.

(pd)

POKLADY MINULOSTI, BOHATSTVÍM BUDOUCNOSTI

Máte na zahrádce vopich?

➔ Pokračování ze str. 6

Je to vytrvalá, statná rostlina se silným oddenkem a hladkými, lesklými 2 - 3x zpeřenými listy, poněkud podobnými listům celeru. Lodyha je lysá, oblé až dva metry vysoká a nese okolíky žlutých květů. Patří do čeledi miříkovitých, mrkvovitých či okoličnatých

Koření podhorských zahrádek

Pěstuje se místy a tradičně se vždy hojně pěstoval hlavně v horských a podhorských zahrádkách, v nížině je rozšířen méně a někteří lidé ho dnes vůbec neznají. V podhůří byl znám a oblíben nejen pro své léčivé a kořenní vlastnosti, ale asi i díky tomu, že mu vyhovuje vlhké klima, typické právě pro vyšší polohy. V Podkrkonoší byl znám vždy jako vopich nebo vopych, jinde se mu říkalo lobeček, lubeček, velký apich, libek a moderněji také magíčko, protože připomíná chuť polévkového koření Magi. Z receptářů lidové kuchyně je známá podkrkonošská polévka Vopiška, neméně tradičně bychom ho našli jako součást pokrmů odnepaměti na Valašsku, kde rostl v zahrádkách často vedle božího dřívce - brotanu (*Artemisia abrotanum*) a rebarbory.

Známost léčivého působení této rostliny (uvádí se např. účinek močopudný při katarrech močových cest, při srdečních chorobách, působí příznivě na zažívání a do posilujících koupelí) souvisela asi s dávným intuitivním poznáním a starými léčitelstvími schopnými a zkušeností, která ustoupila dnes poněkud do pozadí. Zůstává ale použití této byliny jako koření, jež má také dlouhou historii - údajně byly kořeny libečku v polévkách dříve než bulvy celerové, a listy libečkové se přidávaly do polévek stejně jako listy petržele a odpradána se jimi dochucovalo maso. Podle literatury lidé dříve vykopávali kořeny staré asi tři roky, sušili je a pak jemně rozemleté používali jako koření. Listy se zase vařily společně s jidlem - např. starými brambory, kterým dodají na chuti.

Libeček - tedy jeho listy ať už v čerstvém stavu nebo sušené jde dávat do polévek, do salátů zeleninových i bramborových, do sekaných mas, k drůbeží a skopovému i do zapékaných nudlí. Při použití mějme na paměti, že jde o koření, a proto s ním zejména zpočátku, zacházejme opatrně, než ho zařadíme do svého biodiverzitního oddělení domácích koření. Je chutí i vůní poměrně výrazný a silně aromatický (někomu po-

někud připomíná celer) tedy pozor abychom pokrm nepřelibečkovali. Na zimu si v létě nasašíme listy a dutou lodyhu libečku, nakrájenou na kolečka údajně lze kandovat podobně jako lodyhu anděliky. Známe je užiti kořene libečku do likérů a oddenku se používá též při výrobě polévkového koření.

Jeden libečkový trs stačí pro celou domácnost

Pěstitelky zvládne kultivaci libečku lékařského i začátečník. Rozmnožovat jde vegetativně i generativně. Jednodušší snad je rozmnožení kouskem kořene, který si vyptáte na vesnici od sousedů nebo vyrýpnete někde ze zahrádky staré babičky (s jejím dovolením), a nejlépe na jaře nebo na podzim zasadíte do země. Možný je též jarní výsev semen, kdy je ale dobré počítat s menší klíčivostí a ně-

kdy nepříliš rychlým vzházením (alespoň nám lezl ze země dosti pomalu). Při zasazení kořene můžeme naproti tomu ještě v téže roce libeček hojně používat, protože z oddenku rychle raší a dobře obrůstá listy. Pro pěstování mu stačí polostín a má rád místo spíše vlhké, než sušší. Navíc o jeho nenáročnosti svědčí, že v podhorských zahradách rostl většinou v koutě zahrady právě v polostínu, vždy bez velké péče a starání. I když přihodit mu občas trochu dobrého kompostu určitě neškodí. Protože doroste v mohutný trs, není třeba ho množit ve velkém počtu (pokud ho neplánujete sázet na několik hektarů), pro běžnou domácnost bohatě vystačíme s jedním libečkovým trsem, který nás zásobí dostatkem listů čerstvých i na usušení na zimu.

(pd)

Ostrožka stračka (*Consolida regalis*) se vyskytuje velmi vzácně jako polní plevel a nyní krásně mnohé biodiverzitní záhony (foto Z.D.Š.)

Drobníčky aneb biodiverzitní pel-mel

Podle Plinia byla ředkev (*Raphanus sativus*) velmi ceněna ve starém Egyptě, protože její semena poskytovala hojnost oleje. Údajně vysévali, je-li to pravda, Egypťané ředkve raději než jiné plodiny, protože z nich měli větší zisk než z obilí a platili menší poplatky.

Ze seznamu pana Z. Tronička přinášíme opět několik známých i méně známých bylin a možnosti jejich užiti: Kozí brada luční (*Tragopogon pratensis*) - mladé listy na salát, pupava bezlodyžná (*Carlina acaulis*) květní lůžko, chutí připomíná kedlubnu, popenec břechanovitý (*Glechoma hederacea*) - nařezané výborné koření, čerstvá do polévek salátů apod., rákos obecný

(*Phragmites australis*) plazivé oddenky obsahují 5% cukru, jedí se syrové, pečené, vařené, mlela se z nich mouka.

Panu R. Sikstovi ze Dvora Králové n. Labem děkujeme za poslání semínek lichořeřišnice (*Tropaeolum majus*) okrasné i užitkové byliny použitelné např. na saláty (listy i květy), jako ochrana proti infekcím apod. Manželům D. a R. Supukovým ze Zdeřova zase posíláme dík za rostlinnou potravu duchovní povahy - originál knihy K.Domina Užitkové rostliny z roku 1944. V této starší hodnotné publikaci lze nalézt řadu zajímavých informací o kulturních plodinách, zejména obilovinách.

Při výsevu některých léčivků a koření mějme na paměti, že jejich vzházení je někdy pomalé (šantukočiči jsme z letošního jarního výsevu po několika týdnech téměř „odepsali“ jako nevzešlou, ale když jsme se chystali na místo, kde byla zasetá, dát něco jiného, přece jen jsme objevili pár malých rostlinek.) Drobná semena nesejeme též příliš hluboko a nezapomeneme, máme-li možnost, na pravidelné zavlažování (právě to může vzházení urychlit). Vyplatí se, zvláště neznáme-li jak vypadají mladé rostlinky, sít do označených řádků - pak snadněji najdeme vzešlé jedince s děložními listy. Seti do řádků doporučujeme i těm, kteří vysévají obiloviny (např.

pšenici dvouzrnnou), které vypadají na první pohled stejně jako pýr.

Podle zkoumání jazykozpytného (jaké to krásné slovo) se soudí, že za své rozšíření v Evropě vděčí žito (*Secale cereale*) Slovanům. Slovanské pojmenování žita *rež* (doposud se užívá místně na Moravě) je jen málo pozměněn v polském *ryż* a ruském *rož*, ve staré němčině se mu říkalo *Rooggo*, nověji *Roggen*, anglicky *Rye*...

**Dvoustranu
Biodiverzita
připravil Petr Dostálék,
PRO-BIO Šumperk**